

odiozinių daugeliui mokytojų žemaičių. Panašiai tais laikais mąstė gal tiktai grafas Jurgis Pliateris⁹, – de-ja, mažai tespėjęs nuveikti per trumpą savo gyvenimą. Kad Pliateris tikrai gerai bus mokėjęs žemaitiškai, nėra abejonės – užtenka paskaityti jo perrašytas Daukanto „Darbų“ vietas. O tai – labai įdomus dalykas, jeigu prisiminsime, kaip toli buvo to meto aristokratai nuo paprastų žmonių, nuo jų kalbos ir etninės kultūros. Vadinas, Pliaterio būta didelių filologinių potencijų asmenybės ir, matyt, jis bus turėjęs nemažą talentą. O aristokrato kultūra vis tiek jaučiama: iš savo Švėkšnos jis nedarė nei pasaulio, nei lietuvių kalbos centro, – kiek leido jėgos, vis bus veržęsis į tą patį universalumą, kaip ir Stanevičius. Ir apskritai atrodo, kad Pliateris su Stanevičiumi daug ką yra matę ir suvokę panašiai... Gaila, kad Pliateris buvo vienintelis tikras aristokratas mūsų raštijos istorijoje. Jei tokių aristokratų būtų buvę daugiau, gal mūsų kultūra iš karto būtų pasukusi kitokiais keliais ir iš platesnio pasaulio pasiėmusi ne tik „Ziwatą“, bet ir daug kur kas didesnių vertybių. Labai gerai padarė G. Subačius, savo knygoje tiek vietas skirdamas Jurgiui Pliateriui.

Kadangi G. Subačiaus knyga tikrai įspūdinga, visokios smulkios pastabėlės čia visai netiktų. Nenoriu, kad kam pasirodytų, jog knyga kuo nors trūktina. Iš tikrųjų tai bene geriausias konkretus mūsų bendrinės kalbos istorijos darbas. O tai, kad paskaičius veikalą kyla noras mąstyti – kartais ir šiek tiek kitaip, yra bene pats geriausias jo įvertinimas. Jeigu ką ne ką dabar esu linkęs traktuoti kitaip, galbūt viską išstudijavęs taip pat kruopščiai kaip G. Subačius, priečiau prie tų pačių išvadų. Gal tik išdėstyčiau jas kiek lengvesne ir paprastesne kalba – be visų tų sunkių archajiškų konstrukcijų ir medinių sangražinių dalyvių.

Aleksas Girdenis

⁹ Dėl šios pavardės reikėtų vieną kartą tvirtai apsispręsti. Žemaičiai ją visuotinai taria *plūoter's* ~ Plioteris; kai kas linkęs rašyti „pagal originalą“ *Plateris*. Matyt, priimtinausias yra Subačiaus pasirinktas kompromisinis variantas, nes jis, be kita ko, jau seniai „įkūnytas“ garsiosios Pliaterytės pavardėje. Forma *Plateris* verste verčia ją turėjusius žmones nieko bendra su Lietuva ir lietuviais neturinčiais svetimtaučiais.

Simono Vaišnoras 1600 metų *Žemczuga Theologischka* ir jos šaltiniai. Parengė prof. habil. dr. Guido Michellini (Bibliotheca Baltica), Vilnius, Baltos lankos, 1997, XXVIII, 742.

Pagal įsigalėjusią nuomonę pirmąjį lietuvių raštijos etapą Mažonoje Lietuvoje užbaigia Simonas Vaišnoras su savąja *Žemczuga Theologischka*. Beveik visi mūsų senųjų raštų tyrinėtojai – tiek kalbininkai, tiek literatai (pastarieji greičiausiai pasikliaudami kalbininkais) – teigia, kad ši knyga rodo ir lietuviškosios raštijos nuosmukį Mažonoje Lietuvoje, nes jos kalba gana prasta¹. Taigi prieš akis turime kuriozišką atvejį: parengęs mūsų akimis tokią prastą knygą savo amžininkų Simonas Vaišnoras buvo laikomas dideliu lietuvių kalbos mokovu ir buvo kviečiamas į įvairias komisijas kitų autorių parengtiems raštams aprobuoti ir redaguoti. Būtent jis dalyvavo vieno žymiausių to meto lietuvių rašytojų Jono Bretkūno Biblijos vertimo ir postilės redagavimo darbe². Tokia, galima sakyti, kontraversiška asmenybė, o tiksliau pasakius, jo darbu ir susidomėjo Parmos universiteto profesorius Guido Michellini, kaip jis pats sako recenzuojamo leidinio „Pratarmėje“, susidomėjo labai seniai ir gana atsitiktinai: „Sumanymas patyrinėti *Žemczugą Theologischką* kilo pirmosios mano stažuotės Vilniuje metu 1976 m., kai prof. Jonas Palionis, su manimi kalbėdamas apie senąją raštiją, prasitarė, jog Lietuvoje nesą šio veikalo pirminių šaltinių, o esantys užsienyje jų originalai sovietinio režimo sąlygomis neprieinami lietuvių kalbininkams“ (p. VII). Nors, kaip dažnai atsitinka, dėl įvairių priežasčių tuos sumanymus ne visada pavyksta įgyvendinti iš karto (kodėl rezultatų reikėjo laukti du dešimtmečius „Pratarmėje“ paaiškina pats parengėjas), vis dėlto savo pažadą prof. Guido Michellini ištesėjo ir dabar turime šio kruopštaus darbo rezultata – mokslinį Simono Vaišnoras raštų leidimą. Ta pačia proga reikia pažymėti, kad iki galutinio rezultato prof. Guido Michellini ėjo labai kryptingai: lygiagrečiai, dirbdamas tokį sunkų darbą, kaip mokslinis *Žemczugos Theologischkos* rengimas spaudai, jis italų kalba

¹ Plg. Z. Zinkevičiaus „Lietuvių kalbos istorijos“ trečio tomo „Senųjų raštų kalba“ (Vilnius, 1988, 72) skyrelio pavadinimą „Simonas Vaišnoras ir raštų kalbos sumenkėjimas“.

² Žr. Vac. Biržiška, Aleksandrynas, I, Vilnius, 1990, 182–183.

išleido dvi lituanistams labai reikalingas monografijas³, skirtas šiam rašto paminklui, kuriose neretai gerokai pakoreguojamos ankstesnio Simono Vaišnoras raštų tyrinėtojo Wilhelmo Witte's kada padarytos išvados⁴.

Kaip jau sakyta, recenzuojamas leidinys pradedamas „Pratarme“ (p. III), o po jos eina lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis spausdinamas „Įvadas“ (p. VIII–XXVII), kuriame prof. Guido Michelini, remdamasis ankstesniais savo darbais, ne tik nurodo, kokiais *Margaritos theologicos*, Jakobo Heerbrando bei Egidiaus Hunniaus veikalų leidimais naudojosi Simonas Vaišnoras, bet pabando nustatyti ir kokiais pagalbiniais leidiniais jis galėjo naudotis versdamas minėtus veikalus. Recenzuojamo veikalo parengėjas įtikinamai įrodė, kad Simonas Vaišnoras „citatas iš Biblijos neretai vertė remdamasis vokišku Lutherio vertimu“ (p. X). Be to, „Įvade“ spejama, „kad tuo metu, kai dar nebuvo jokio lotynų–lietuvių kalbų žodyno, Vaišnoras versdamas turėjo naudotis lotynų–vokiečių kalbų žodynais, tarp kurių – gal ir žinomu Dasypodiaus *Dictionarium Latinogermanicum et vice-versa Germanicolatinum*. Kadangi jaunystėje Vaišnoras buvo pramokęs ir lenkų kalbos, visai galimas daiktas, kad jis kartu naudojosi lotynų–lenkų kalbų žodynais, vienas iš kurių greičiausiai buvo 1564 metais Karaliaučiuje išleistas Macinskio *Lexicon Latino-Polonicum*“ (p. X). Su šiais parengėjo spėjimais galima sutikti, – pagalbinėmis priemonėmis, versdamas poleminių pobūdžio veikalą, Simonas Vaišnoras, be jokios abejonės, naudojosi. Tačiau lituanistui gerokai vertingesnis yra „Įvade“ pateiktas paaiškinimas, kodėl Simonas Vaišnoras ryžosi versti Adamo Francisci, o ne kurio kito to meto žymesnio protestantų teologo darbą (p. XI), nes šia tema mūsų filologinėje literatūroje iki šio darbo, rodos, nebuvo plačiau rašyta. Mano galva, prof. Guido Michelini teiginys „galima būtų manyti, jog tą lietuvišką vertimą finansiškai parėmė arba bent rekomenda-

³ G. Michelini, *Le traduzioni dal latino di un volume lituano del 1600*, Potenza, 1991, 233 p.; t. p. aut., *La versione in lituano antico del XVI capitolo dell' Articolus di Hunnius*, Potenza, 1991, 69 p.

⁴ Žr. W. Witte, *Der Übersetzer Simon Waischnoras d. Ae. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktortwürde bei der Hohen Fakultät der Schlesischen Friedrich Wilhelms Universität zu Breslau*, 1931, 207 p.

vo pats markgrafas“ (p. XI) iš dalies atsako į šio rašinio pradžioje iškeltą klausimą, kodėl amžininkų laikyto geru lietuvių kalbos mokovu, kitų lietuviškų raštų redaktoriaus vertimo kalba tokia prasčia: Simonas Vaišnoras, neturėdamas po ranka nei lietuvių kalbos žodyno, nei gramatikos, nei – pagaliau – panašaus turinio lietuviškų raštų pavyzdžių, tikriausiai privalėjo vykdyti valdžios užsakymą, o galbūt netgi įsakymą.

Po šio neilgo, bet turiningo „Įvado“ recenzuojamame leidinyje spausdinama nemaža prof. Guido Michelini studija „Vertimo ypatybės“ (p. 2–33), susidedanti iš keturių, palyginti, savarankiškų dalių. Pirmoje šios studijos dalyje (p. 2–9) aptariama Simono Vaišnoras *Žemczugos Theologischkos* rašyba (daugiausia dėmesio skiriama priebalsių rašybai), jos nedėsningumai. Pačioje šios dalies pabaigoje pateiktose „Išvadose“ (p. 8–9) pažymėjęs, kad toks rašybos svyravimas aiškintinas tuo, jog „vertėjas neturėjo gerai apibrėžtos taisyklių sistemos, nors kai kurie iš tų nenuoseklumų (ypač *ff / fs-f, j-i, e-e, a-a, ū-u* rašyba) galėjo atsirasti spausdinant knygą iš neišlikusio rankraščio: iš tiesų dažnokai pasitaiko aiškių korektūros klaidų“ (p. 8), prof. Guido Michelini apibendrina taip: „Minėtus nuoseklumus iš dalies galėjo sąlygoti ir vertėjo gimtosios Varnių tarmės interferencija su tuometinės Prūsijos „bendrinės“ lietuvių kalbos normomis“ (p. 9). Šią prof. Guido Michelini išvadą norėtųsi šiek tiek patikslinti. Pirmiausia, čia irgi, atrodo, yra įsibrovusi korektūros klaida (tikriausiai turėtų būti: „Minėtus nenuoseklumus...“). Antra, man rodos, kad ši išvada gali truputį klaidinti mažiau su lietuvių kalbos tarmėmis susipažinusių skaitytojų, nes specialiai lietuvių kalbos dialektologijos nestudijavęs žmogus gali pagalvoti, jog visus toje dalyje paminėtus rašybos nenuoseklumus galėjo iš dalies nulemti vertėjo gimtosios (žemaičių) tarmės įtaka. Iš tikrųjų gimtosios tarmės įtaka galima aiškinti tik ū vartojimo nenuoseklumus, t. y. tuos atvejus, kai ū rašoma vietoj vakarų aukštaičių *u, ū*, nes kai kada čia gali būti hipernormalizmai, o ne korektūros klaidos. Vadinasi, žemaitis Simonas Vaišnoras galėjo manyti, kad vietoj jo gimtosios tarmės ū vakarų aukštaičiai visada taria *uo*. Visais kitais atvejais, kaip teisingai yra pastebėjęs pats studijos autorius, tie nenuoseklumai yra nenusistovėjusios rašybos padarinys.

Antroje studijos dalyje, pavadintoje „Originalo žodžių pėdsakai“ (p. 10–18) pirmiausia prof. Guido Michelini nurodo, kaip Simonas Vaišno-

ras elgėsi su iš originalo paimtais lotyniškais žodžiais, kada ir kokius paliko be lietuviškų atitikmenų, o kada lotyniški žodžiai turi lietuvišką atitikmenį ar paaškinimą. Toliau šioje dalyje pateikiamas Simono Vaišnoro vartotų lotynizmų sąrašas bei jų adaptacijos pavyzdžiai (p. 12–16), o pačioje pabaigoje nurodoma, kaip *Zemczugos Theologischkos* autorius elgėsi su originale pasitaikančiais graikiškais žodžiais (p. 16–18). Trečiasis dalis skirta leksinių variantų ir kitų žodžių junginių aptarimui (p. 19–26), o ketvirta – paskutinė – dalis – kitiems vertimo ir originalo komponentų skirtumams aptarti (p. 27–33).

Savaime suprantama, kad didžiausią recenzuojamo leidinio dalį sudaro *Zemczugos Theologischkos* fotokopijos ir originalų tekstai su komentarais (p. 38–688). Tai pirmasis toks mokslinis senųjų mūsų rašto paminklo leidimas, kuriame lygiagrečiai spausdinama lietuviškas ir originalo tekstas. Galima tik įsivaizduoti, kiek triūso ir kantrybės reikėjo įdėti prof. Guido Michelini rengiant šį leidinį. Juk pirmiausia reikėjo peržiūrėti originalo leidimus, sulyginti jų tekstus, nustatyti skirtumus ir juos gretinti su lietuvišku vertimu. Todėl prof. Guido Michelini nusipelno didžiausios pagarbos ir pagyrimo. Be to, leidinio vertę padidina ir knygos gale spausdinamas „Lotynų–lietuvių kalbų žodynėlis“ (p. 700–742), iš kurio matyti, kad Simonas Vaišnoras ieškojo tikslesnių lietuviškų atitikmenų tik, galimas daiktas, dėl jau nurodytų priežasčių ne visada jam pavyko tiksliai lietuviškai perteikti abstrakčias lotyniško teksto sąvokas. Bet į šiuos klausimus argumentuotai privalės atsakyti nauji tyrinėjimai, kurių po šio *Zemczugos Theologischkos* leidimo, be jokios abejonės, sulauksime, nes naujus tyrinėjimus skatinančių klausimų leidinio parengėjas prof. Guido Michelini tiek „Įvade“, tiek ir studijoje „Vertimo ypatybės“ yra iškėlęs ne vieną.

Baigiant šias pastabas, dar kartą norisi nuširdžiai padėkoti prof. Guido Michelini už kruopščiai parengtą leidinį ir viltis, kad panašių leidinių jis parengs ir daugiau, o „Baltų lankų“ leidyklai papriekaištauti, kam ji gerokai sumažino lietuviško teksto kopiją, nes sumažintas ir neretušiuotas tekstas ne visur lengvai įskaitomas. Mano galva, ateityje visiems leidėjams reikėtų susitarti ir laikytis vieno principo, kad fotografuotiniu būdu leidžiant senuosius raštus jų mažinti negalima.

Juozas Karaciejus

Trevor G. Fennell, *Fürecker's dictionary: the second manuscript*, Rīga, Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 1998, 382.

Su Christoforo Fiurekerio žodynu, svarbiu senosios latvių leksikografijos veikalų, žurnalo skaitytojai norėdami jau galėjo susipažinti iš jo pirmojo rankraščio publikacijos apžvalgos (Blt XXXII 1997 264–269). Ir štai visai neilgai, vos metus, laukus, pasirodė, kaip ir buvo rengėjo Trevoro Fenelo žadėta anos publikacijos pratarmėje, žodyno antrojo rankraščio (tiksliau – II varianto ar II nuorašo) publikacija. Iš to, kad I rnr. tebuvo vieno tomo ir teturėjo 319 p., o II – jau dviejų tomų ir 555 p. (nebepriskaičiuojant pabaigoje keleto tuščių puslapių ir pridėto laiško) neturėtų susidaryti klaidingas įspūdis, kad pastarasis bemaž dvigubai stambesnis. Variantus ne tiek jau daug skiriantis apimtimi rodo dabar paskelbtų perrašų puslapių skaičius: I – 5–320, II – 5–377 (I rnr. puslapiui skirtas publikacijos visas puslapis, o II rnr. publikacijos puslapis dažniausiai talpina dviejų rnr. puslapių tekstą). Tad Fiurekerio žodyno to bendrojo vaizdo, kurį jau buvo galima susidaryti iš I rnr. publikacijos, II rnr. publikacija iš esmės nekeičia, o tik jį kiek papildo.

Svarbiausias žodyno santvarkos pasikeitimas II variante yra tas, kad čia tos pačios pradinės raidės žodžiai pateikti ne keletu atskirų alfabetinių sąrašų, kaip dar buvo I variante, o jau vieningu vienu. Toks pertvarkymas kartu leido pamatyti buvusius tų pačių žodžių pasikartojimus ir juos pašalinti. Taip besidarbuojant neišvengta net homonimų, anksčiau atskirtų kitų straipsnių, sumetimo į vieną straipsnį; pvz., prie „Plehst, reißen...“²⁷⁰ (pan. ¹⁷⁸) dabar prikerpta ir tai, kas anksčiau sudarė atskirą straipsnį „Plehst dehnen breiten...“¹⁷⁹. Darinių išdėstymas ir toliau daug kur neuoseklus – tai atskirais straipsniais, tai įjungiant į platesnius tos pačios šaknies žodžių straipsnius (kitais sakant, lizdais). O tai irgi gali būti nereikalingų pasikartojimų priežastis. Kartais ir su skoliniais elgiamasi kaip su savo dariniais, plg. tarp PA žodžių „Pawars ein Koch, à wahrht“²⁵³ (= ¹⁷⁸) ir tarp WA žodžių (po „Wahrht“ einančiame straipsnyje „Wahrischana“) „Pawars. ein Koch“²⁵¹⁸ (panašiai ir ¹³⁰⁹, tik platesniame „Wahrht“ straipsnyje). Ir toliau pasitaiko žodžių, slypinčių tik artimos reikšmės žodžių straipsniuose ir visai neužsimintų savo alfabetinėje vietoje, pvz.: „Dukkuris Kreekis. ein Krebs netze“²¹⁰⁴